

MARCU MIHAIL DELEANU
(Re i a)

ETIMOLOGIA CUVÂNTULUI SÂNZIENE DIN PERSPECTIV DIALECTAL

Considera iile de fa fac parte dintr-o cercetare interdisciplinar despre s rb toarea folcloric-religioas a *Sânzienelor*¹, lucrare din care nu poate lipsi abordarea lingvistic a termenului. Ca atare, nu ne propunem o discutare critic a etimologiilor propuse pentru acest cuvânt, sugerând numai i alte solu ii pornind de la forme dialectale care nu au fost avute în vedere i de la posibilitatea unei etimologii multiple.

Exist , pentru *Sânziene*, câteva etimologii acceptate pân în prezent, rezumate în Goicu 1999, p. 121-123. Autoarea consider c „acest termen îl continu , f r niciun dubiu, pe *Sanctus Johannes*” (p. 121), dup care prezint solu iile etimologice propuse.

a. I.-A. Candrea sus ine c *Sânziene* provine din lat. *sanctus dies Johannis*, „devenit, f r nicio dificultate fonetic , **sim(pt)-dzi-⁻uane* > *sânziane* > *sânziene*” (p. 122). Etimologia lui Candrea este acceptat de Christian Ionescu i de autorii DLR (DA).

b. Ovid Densusianu consider c etimonul este lat. *Sanctus Johannes*, eliminând pe *dies* „zi”, pentru c „lipse te din celelalte dou nume de s rb tori ale noastre care deriv din latin : *Sânjorz* (< *Sanctus Georgius*), *Sâm(n)icoar* (< *Sanctus Nicolaus*)”, dar i pentru c „*sanctus* trebuia mai curând s fie pus pe lâng *Johannis* (deci *dies S. Johannis*)” (*apud* Simona Goicu, p. 122). În leg tur cu solu ia lui Densusianu, Simona Goicu adaug : „F r a mai fi discutat, etimonul [...] a fost preluat de Sever Pop, Gheorghe Iv nescu i Al. Rosetti” (p. 122).

¹ Întrucât discut m numai despre numele s rb torii, vom scrie cuvântul cu ini ial majuscul , exceptând citatele în care el apare cu ini ial minuscul .

c. O altă etimologie a fost propusă de *nefilologi*, cum îi numește Simona Goicu pe Eugen Lozovan, Mircea Eliade, Vasile Pârvan, Romulus Vulcănescu, Sorin Paliga, care „apropie numele sârbești de la lat. *Sancta Diana*. Acceptând etimonul *Diana* pentru *zân*, autorii au făcut legătura dintre *zân* și *Sânziene*, considerat un compus din forma populară *sân(t)* (< lat. *sanctus*) și *zân*, în forma dialectală *ziene* (pl.), întâlnit și în *Sin-ziana*, *Sim-ziana* (p. 122, Simona Goicu citându-l pe Sorin Paliga 1989).

Din cele trei etimologii, Simona Goicu o susține „pe prima dintre ele” (p. 122), luând în discuție și un argument etnolingvistic: „sârbește -toarea Crăciunului implică existența unei sârbești paralele, corespunzând solstiului de vară, adică ziua cea mai lungă a anului, 21 iunie. În calendarul creștin, ziua din mijlocul verii a fost transformată de biserică în ziua *Sfântului Ioan* (24 iunie), care a fost denumită cu același nume semnificativ: *Sanctus Dies Johannes*” (p. 122).

La grupul **nefilologilor** ar putea fi adăugat și Simeon Manguica. În *Căldăriul...* s-a scris pe anul 1882, respectiv 1883, la 24 iunie scrie: *SânŪi-Iana* (din *Sânti-Iana*, *Sân-i-Iana*).

Din primul grup, al **lingviștilor**, ar trebui scos G. Ivănescu și adăugat Alexandru Ciorănescu (DER). Se cuvine separat G. Ivănescu de acest grup fiind, dar nu numai, pentru că nu-i stătea în fire să preia ceva „fără a mai fi discutat” (p. 122). De fapt, G. Ivănescu (1980, p. 242) propune o etimologie diferită de a lui I.-A. Candrea. Lingvistul iezero-timoranean vorbește despre o formă latinească neatestată **Ōane* (< **Ōanne*) < **Jannes* (= *Johannes*; cf. *Sânzi nii*, *Sânziene*...). A adăuga, **Jannes* însemna *Johannes*, G. Ivănescu având în vedere prima formă, neatestată, nu pe *Johannes*.

Alexandru Ciorănescu, ignorat până acum, discută cuvântul *Sânziene* s.v. *zân*, reînviind și variantele moldovenești *sâmzenii*, *sânzenii* (fără *i* din forma generală românească), după care adaugă: „probabil urmașul unui lat. **sanctae Dinae* [...]. Este posibil și chiar probabil că s-ar fi produs o contaminare cu *Sanctus Johannes*”, după care îi citează pe Tiktin, Densusianu, Tagliavini și continuă: „dar numai această expresie latinească singură nu ajunge pentru explicarea cuvântului românesc”. Alexandru Ciorănescu susține că formula lui

Candrea *sanctus dies Johannis*, „imaginat pentru a evita dificultatea fonetică, nu convine, deoarece în română ne-am aștepta la *sancta dies*”. Iar explicația lui Philippide, prin *semis y d v na*, „nu pare probabil”. Termenul *Sânziene* este notat în DER și la articolul *sânt(t)*, adj., cu variantele *sân, sâm, ar. sânt*.

Specialiștii împărții de Simona Goicu în lingvistică și nefilologie reprezintă, de fapt, două domenii, două direcții de cercetare: una cu argumente de ordin religios și alta cu explicații mitico-folclorice.

Perspectiva religioasă are inconvenientul că nu există o părere unanim acceptată de lingvistică cu privire la numele românești religioase, și nu numai, moștenite din latină. Al. Graur (1965, p. 51) consideră că a fost ușor să dăm strănile lingvistice care au încercat „să descopere în românește nume moștenite din latinește, ba chiar și din limba tracilor [...] până și un amator de elemente latinești ca Sextil Pușcariu a fost nevoit să recunoască („Dacoromania”, VI/1931, p. 525) că nu avem niciun singur nume care să fie sigur moștenit din latinește”. În susținerea opiniei sale, Al. Graur citează cazul Franței, unde nu s-au păstrat nume galice și latine (*ibidem*, p. 52).

Combătându-l pe Al. Philippide (pentru *Cândea* < lat. *Candidus*), Sextil Pușcariu consideră că „o continuitate între numirile oficiale ale romanilor păgâni și ale românilor creștini nu există” (*apud* Graur 1965, p. 51). Dar, de fapt, nu este vorba aici despre romanii păgâni, cum credea Pușcariu, ci de romanii creștini (vezi *Epistola către romani a Sfântului Apostol Pavel*).

De fapt, chiar Al. Graur își nuanțează opinia, recunoscând că există, *totuși*, „mai cu seamă printre numele de sfinți (folosite mai ales pentru a denumi strătorile), unele care prezintă modificări fonetice asemănătoare cu cele suferite de cuvintele comune moștenite din latinește” (*ibidem*, p. 52), citând pe *Sângeorș, Sănușii*, dar „nici acestea nu sunt moștenite, cum arată, de exemplu, *v* de la cel din urmă”, care ar fi sunat *Bsei*. Pentru *Sânziene* face o concesie: „Singurul care are multe șanse să fie recunoscut ca moștenit este *Sânziene*, care este interpretat ca lat. *sanctus dies Johannis*, „sfânta zi a lui Ion”, cu lat. *dies* păstrat de genul masculin, pe când rom. *zi* e feminin. Dar este vorba, în fapt, de un nume de strătoare, nu de un nume de persoană” (*ibidem*).

Al i lingvi ti accept continuitatea antroponimelor din latin care au devenit în română nume de sfini și de srbtori. L-am cita în primul rând pe G. Iv nescu (1980, p. 241), în opinia c ruia *cre tinismul* „adusese o schimbare în antroponimia latin : au p truns în limb numeroase nume de botez de origine biblic sau greac”. Propunând evolu ii fonetice originale, unele de la forme latine ti neatestete, G. Iv nescu deriv din lat. * *orŪu* pe *Sângeors*, pe *Nicoar* din *Nicol (u)s*, *Medru* (cf. *Sâmedru* < *Sanctus Demetrius*, „cu prefacerea neexplicat a lui *tr* în *dr*”) i, în sfâr it, *Sânz nii*, *Sânziene*, din **Dane* (< **Ōanne*) < **Jannes* (*ibidem*, 242).

Alexandru Cior nescu, la articolul *sânt(-t)*, adj., consider c srbtorile cu nume de sfini, precum *Sâmedru* (var. *Sumedru*, *S medru*), *Sântilie* (var. *Sântili*), *Sântio(a)n*, *Sângior(d)z*, *Sâmpietru*, *Sântoader*, *Sânv sii*, *Sâ(m)nicoar*, *Sânt -M rie*, toate „del lat.” *sânt*, „se conserva casi exclusivamente en comp. con nombres de santos”.

i Ovid Densusianu considera c *Sânjorz* i *Sâm(n)icoar* sunt „dou nume de srbtori ale noastre care deriv din latin ” (*apud* Goicu 1999, p. 122).

Perspectiva mitologico-folcloric este sugerat i de unii lingvi ti, precum DER, unde primul sinonim al cuvântului *Sânziene* este *ele*², „în mitologia popular ” însemnând „ciertas hadas” (= un fel de fete). Am v zut c Alexandru Cior nescu propune etimologia **sanctae D nae*, contaminat cu *Sanctus Johannes*, dup care adaug : „aceast srbtoare este legat în toat mitologia european de obiceiuri folclorice i credin e str ine cre tinismului”.

Pentru nefilologi (Mircea Eliade, Romulus Vulc nescu, Vasile Pârvan, Sorin Paliga .a.), *Sânziene* este un cuvânt compus, format în limba română din *sân* (< lat. *sanctus*) i *zâne* (< lat. *Diana*), aceasta din urm cu forma dialectal de plural *ziene* (Goicu 1999, p. 122). Dup opinia noastr , etimologia propus din perspectiv mitologico-folcloric este cea mai plauzibil , pentru c elementele cuvântului compus, luate fiecare în parte, nu sunt discutabile: *sân* < *sanctus*,

² În MDA echivalentul *ele* pentru *Sânziene* apare pe ultimul loc, la sensul 29, cu men iunea: „Pop. [pl.]”.

zâne < *Diana* (Densusianu, Philippide, Pascu și Graur propun pentru *zân* etimonul *divina* – *apud* DER).

Între filologi și nefilologi ar putea fi plasat Samuil Micu-Clain. În dicționarul său (publicat de Gáldi László în 1944, la Budapesta), apare și cuvântul în cauză: „*Sunzuene*, Flores flavi coloris, ex. cuius Valachi coronas in festo S. Ioannis Baptistae faciunt” (*apud* Talo 1971, p. 5). Fonetismul *sunzuene* poate fi interpretat ca *sânzâne* scris cu *û*, fenomen întâlnit și în *Codicele 1876: atute cutu „atât cât”, cuti „câ i”, incutu „încât”*.

În manuscrisul *Scurt cunoștințe a istoriei românilor*, partea despre obiceiuri, S. Micu notează: „În 24 de zile a lui iunie la romani era sărbătoarea norocului *fortis fortune* [!] și a doua zi a corbiilor încununate. Într-aceiași zi românii fac cununii din flori de *sântzuane* [s.n.] pentru sărbătoarea sfântului Ioan...” Pentru grafia *sântzuane*, Ion Talo (1971, p. 8, nota 8) remarcă: „Grafia nesigură – poate „sântjuane”!”. Această formă o citează, pentru Transilvania, și Tudor Pamfile (1997, p. 59: *sânjuane*).

Formarea cuvântului în limba română se susține și prin descrierea *Sânzienelor* din răspunsurile, trimise în 1896, la chestionarele lui Nicolae Densusianu, publicate în Fochi 1976. În Moldova, spre exemplu, *Sânzienele* sunt închipuite astfel:

- „femei robite de *zmei*, inute în palate fermecate dintr-o apă mare, într-o pădure unde n-a călcat picior de om” (Dulce țiu – Roman);
- „fecioare” (Gobor – Tecuci);
- „3 femei frumoase, trăsesc în câmpurile cu flori, de unde pleacă ele vine vântul” (Mastacani – Covurlui);
- „3 fete frumoase, luminate, harnice, curate și bogate” (Avrămești – Tutova);
- „ființe vii [!], care au puterea de a face ca buruienile să fie de leac” (Hlăpești – Talpa – Neamț);
- „ființe *cerești* [s.n.] care dau roada semințelor” (Bivolul Mare – Dorohoi);
- „un *sfânt* [s.n.] mare” (Suharău – Dorohoi);
- „femei *sfinte* [s.n.]” (Căluș – Iași);
- „ni te *zâne* [s.n.]” (Dulce țiu – Roman).

Ultimele patru r spunsuri arată că *zânele* precum și cretințele au fost asimilate unor entități cerești, sfinte, unor divinități cretințele. Numai așa se explică un conținut (concept) cretin pentru *zâne*, entități mitologice păgâne. Lazăr Ianeanu (1896/2003, p. 81) îl citează pe Hasdeu (HEM), care aflase că „*Ielele sau Dânselile se cheamă și ale Sfinte...*”.

Etimologia *sân(m)* + *zâne* prezintă inconvenientul că nu explică proveniența aceluși *i*, din *Sânziene*, pentru care a fost introdus în ecuație lat. *dies*, deși el ar putea fi justificat de pluralul dialectal *ziene* „zâne”, descoperit de Simona Goicu (1999, p. 122). Sau prin dezvoltarea unui *i* (scurt, la început) în forma *Sânzene*.

Un element lămuritor în plus apare însă dacă privim lucrurile din **perspectivă dialectală**. Astfel, se vede că harta cu numele sârbilor (și al florii) prezintă două arii de bază: *Sânzienele* și *Drăgaica*. Dar s-a trecut cu vederea că în aria lui *Sânziene* apare o subzonă, pentru Basarabia și Moldova, cu forma fonică: *sânŪ n⁻* (punctele 645, 637), *sâmŪ ni⁻* (punctul 631), *sânŪ n⁻i*, *sânŪ ni⁻* (punctele 506, 512) etc., cu variante diminutive precum *sânz nicî* (punctul 528), *sâmŪ nicî* (punctul 588).

Fonetismul *Sânzene* apare la Tudor Pamfile (1997): „În Moldova se numește *sânz nîe*, pl. *sânz nîi* și *sânz nioar*” (p. 59). Această formă o întâlnim și în MDA, apoi la G. Ivănescu, fonică specifică zonei, și la Alexandru Ciorănescu, unde sunt menționate „variantele moldovenești” *sâmzenii*, *sânzenii* (la articolul *zân*).

Având în vedere că Basarabia și Moldova reprezintă o arie laterală a românității și a romanității, putem presupune că aici s-a conservat compusul vechi, original, *sân(m)+zân*, sub forma *sân(m)-Ū ni*, în care avem forma populară de plural *zâni* (cf. MDA), cu disimilarea *â – â > â –* (*sâmŪâni > sâmŪ ni*). Forma fonică a fost notată și într-o altă zonă laterală a dacoromânei, în Maramureș: *sânzén* (343), ca și nu mai amintim și ar. *Sândzean*, (pl.) *Sândzeni* (Goicu 1999, p. 121), arie laterală a românei comune.

Formele *sâmŪŷee* din Apuseni (punctul 90) și *sâmŪTMne* (punctul 795) din Muntenia subcarpatică ar putea fi considerate probe fonetice ale *sân(m)zene*, *sâmz nîi*, notate în ariile laterale conservatoare,

erau cândva generale în româna comună, iar la forma de azi, *Sânziene*, s-ar fi putut ajunge printr-o epentez (anaptix).

BIBLIOGRAFIE

- DER = Alexandru Ciornescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Andru Mehedin și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I. O., 2001.
- Codicele 1876* = V. Tasu, *Codicele civile Roman comentat de A. Gregoriady Bonachi, Dr. Juris* [...], *Folclor 1876*, în „Convorbiri literare”, X, 1876, nr. 7, p. 269–280.
- HEM = B. P. Hasdeu, *Etimologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice a poporului românilor*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncu, [vol.] 1, București, Editura Minerva, 1972.
- Fochi 1976 = Adrian Fochi, *Datini și erezuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea* [...], București, Editura Minerva, 1976.
- Goicu 1999 = Simona Goicu, *Termeni creștini în onomastica românească*, Timișoara, Editura Amphora, 1999.
- Graur 1965 = Al. Graur, *Nume de persoane*, București, Editura științifică, 1965.
- Ivâncu 1980 = G. Ivâncu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980.
- MDA = *Micul dicționar academic*, vol. IV. *Literele Pr–Z*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
- Pamfile 1997 = Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*. Ediție de Jordan Datcu, București, Editura Saeculum I.O., 1997.
- Paliga 1989 = Sorin Paliga, *Zeități feminine ale basmelor românești: zânele și sănzienele. Originea cuvintelor și a cultului profan*, în LR, 1989, nr. 2, p. 141–149.
- Popineanu 2003 = Lazăr Popineanu, *Studii folklorice. Cercetări în domeniul literaturii populare*, București, Editura Librăriei Socec & Co, 1896 (reeditată de Dan Horia Mazilu et alii, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2003).
- Talo 1971 = Ion Talo, *Samuil Micu-Clain și folclorul*, în Ion Mușlea, *Cercetări etnografice și de folclor*, vol. I, București, Editura Minerva, 1971.

THE ETYMOLOGY OF THE WORD SÂNZIENE FROM THE DIALECTAL PERSPECTIVE (Abstract)

The study represents the linguistic approach of an interdisciplinary research on the folk-religious holiday of *Sânziene*. The author discusses the etymology of

the word *Sânziene* proposed by researchers by now, identifying two directions: the religious perspective and the folklore-mythological perspective. More arguments are given by the author, by adding the dialectal data referring to the word.

CUVINTE-CHEIE: *srbatoarea Sânzienelor, etimologia cuvântului Sânziene, perspectiva religioasă, perspectiva mitologico-folclorică, variante dialectale.*

KEYWORDS: *Sânziene hollyday, the etymology of the word Sânziene, the religious perspective, the folklore-mythological perspective, dialectal variants.*

320117 Re i a, b-dul Revoluției, 32/6